

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

“SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH” KAFEDRASI

**“SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH”
FANIDAN MA‘RUZA MATNI**

**MAVZU: YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN
MOL-MULK SOLIG‘I**

Tayorladi: i.f.n., H.Abdurahmonov

**TOSHKENT
2014**

Mavzu: Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i

Reja:

1. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati va byudjet daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati.
2. Soliq to'lovchilar tarkibi, soliq ob'ekti va stavkalari.
3. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'idan berilgan imtiyozlar, soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi tahlili.
4. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini qo'llashning amaliy muammolari va ularni hal etish yo'nalishlari

1. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati va byudjet daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati. Ma'lumki, mamlakatimizda qonuniy tomondan ruxsat etilgan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda mulkdorlarga o'z mol-mulklaridan foydalanishda, xo'jalik faoliyatini tashkil etish va uning natijalarini taqsimlashda to'la erkinlik berilgan. Bugungi kunda mehnatning moddiy va intellektual qurollari rivojlanib borishi bilan fuqarolar tomonidan borgan sari ishlab chiqaruvchi mulkdorlar sinfiga aylanish imkoniyati paydo bo'layotganligi ayniqsa muhimdir.

Bozor munosabatlari qanchalik chuqur ildiz o'tsa, mulkdorlar sinfi ham borgan sari ko'proq ijtimoiy masalalarda bevosita ishtirok etishi kuzatiladi, shuningdek mehnatga layoqatli har bir kishi uchun o'zining iqtisodiy faoliyatini yuritishi, har bir shaxs o'z iste'dodini namoyon qilishi uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

Mol-mulk solig'i deganda, soliq to'lovchi tomonidan davlat byudjetiga mol-mulkni soliqqa tortish haqidagi qonunlarga asosan to'lanadigan majburiy to'lov tushuniladi. Bu sohadagi qonun-qoidalari soliq to'lovchilarning, ularga zarar etkazilganda, mulkiy himoya qilish, byudjet manfaatlarini, soliq qonunchiligini buzuvchi soliq to'lovchilarning g'ayriqonuniy xatti-harakatlaridan muxofaza etish maqsadida joriy etiladi. Bu soliqdan ayniqsa, korxonalarining amaliy faolligini va asosiy fondlardan samarali foydalanishni tartibga solib turuvchi dastak sifatida foydalaniladi. Amalda mol-mulk solig'ini qo'llanishi korxonani ishlab chiqarish fondlaridan yanada samaraliroq foydalanishga da'vat qiladi; sarmoyalarning samarasi kam bo'lgan sohalardan ko'p samara beradigan sohalarga oqib o'tishiga ko'maklashadi. Nega deganda, bozor iqtisodiyoti sharoitlarida korxonalar ishlab chiqarish faoliyati natijalaridan manfaatdor bo'lishi zarur, ushbu soliq turi esa eskirgan uskunalarni tezroq almashtirishga rag'bat uyg'otadi.

Aytish lozimki, korxonalarining investitsion faoliyatini rag'batlantirishda mol-mulk solig'i asosiy umumdavlat soliqlari singari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda korxonalar mol-mulkni soliqqa tortishda asosiy vositalar bozorini rivojlantirish muammosini yuzaga keltirib, mol-mulkni soliqqa tortish tartibini takomillashtirish ishlab chiqarish fondlaridan foydalanish samaradorligini oshirishga olib keladi. Agar korxonalarining rentabelligi yuqori bo'lsa, u holda ushbu korxonalar asosiy vositalar bozorida keng ko'lamdagi operatsiyalarni amalga oshirish uchun barcha imkoniyatlarga ega bo'ladilar.

Korxonalarining mol-mulkiga solinadigan soliq asosan joylardagi mahalliy byudjetlarning daromad qismini shakllantirib, soliq to'lovlardan undirilgan soliq so'mmasi teng ulushlarda mahalliy byudjetlarga o'tkaziladi. Bugungi kunda soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida mol-mulk solig'ini va boshqa resurs soliqlari stavkalarini oshirib borish va uning o'rniga korxonalar foydasiga nisbatan soliq yukini kamaytirib borish vazifasi qo'yilmoqda. Mazkur nuqtai nazar shunga asoslanadiki, ya'ni mol-mulk egalari mol-mulkka, shu jumladan, asosiy fondlarga soliqlar miqdori oshirilgan vaziyatda ulardan foylanish samaradorligi ham o'sishi kuzatiladi, bu esa o'z navbatida ishlab chiqarishning o'sishiga olib keladi.

Ma'lumki, mol-mulk solig'ini soliq tizimida joriy qilinishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi desak mubolag'a bo'lmaydi.

- birinchidan, soliqlarni undirishning bosh omili - davlat taqdim etadigan xizmatlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlashdir. Shunga ko'ra mol-mulk solig'i soliqlar tizimida har bir soliq kabi davlat byudjetining manbai hisoblanadi.

- ikkinchidan, soliqlarni undirish asosan daromad va mol-mulkni taqsimlash singari ijtimoiy vazifalarni ta'minlashga qaratilgan. Bu narsa katta miqdordagi mulkdorlar bilan kichik mulkdorlar mol-mulki o'rtasidagi nomuvofiqligini davlat moliyaviy resurslari bilan ta'minlashidan ko'ra silliqlash imkonini beradi.

- uchinchidan, bozor munosabatlari shart-sharoitlarida mol-mulk solig'ining joriy qilinishi respublika soliq tizimining jahon soliq amaliyotiga yaqinlashuvidan darak beradi.

- to'rtinchidan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ishlab chiqarish quvvatlarining iqtisodiy regulyatorini amalda qo'llash, sarmoyaning ko'payishini xo'jalik yurituvchi sub'ektlar mol-mulkni kam foyda beradigan tarmoqlardan nisbatan ko'proq foyda beradigan tarmoqlarga o'tishini, mablag' jamg'arilishi va byudjetga to'lovlarning o'z vaqtida tushishini rag'batlantiradi.

- beshinchidan, mahalliy byudjetlarning daromadlariga tushumlarni moliyalashning barqaror manbaiga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Mazkur soliqning iqtisodiy mohiyati, soliqqa tortiladigan mol-mulkdan foydalanish tufayli aniq bir iqtisodiy shart-sharoitlarda olinadigan muayyan o'rtacha daromadning bir qismini byudjetga undirishdir. Bundan soliqning rag'batlantiruvchi vazifasi kelib chiqib, mol-mulkdan ishlab chiqarishda samarali foydalanish, xom-ashyo, materiallarning foydalanilmaydigan zahiralarni, likvidsizlikni va tugallanmagan ishlab chiqarishni hajmini qiskartirishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng 1991 yil 15 fevralda «Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida»gi qonunining qabul qilinishi bilan, dastlab soliq tizimida soliqlarning asosiy turlaridan biri bo'lgan mol-mulk solig'i tasdiqlanib, 1992 yil 1 yanvardan boshlab, korxonalarining mol-mulkiga soliq joriy qilindi. Shuningdek, asosiy fondlarni muntazam ravishda qayta baholash 1992 yildan boshlangan bo'lsada, soliqqa tortiladigan baza byudjetga kutilgan daromadlarni keltirmadi. 1993 yil 1 yanvargacha soliq korxonalar ixtiyorida qoladigan daromaddan to'langan bo'lsa, 1993 yilda soliq so'mmasi maxsulot tannarxiga kiradigan xarajatlar ro'yxatiga kiritildi. 1998 yil 1 yanvardan e'tiboran Soliq kodeksi va 381-sonli «Yuridik

shaxslar mol-mulk solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibi to'g'risida»gi yo'riqnomani kuchga kirishi bilan mol-mulk solig'ining soliqqa tortish ob'ekti o'zgarmadi. Korxonalar 1997 yilgacha transport vositalari uchun soliq to'lab kelishdi. 1997 yildan e'tiboran, bir xil soliqqa tortish bazasiga ega soliqlar va to'lovlar: yuridik shaxslar uchun mol-mulkdan va transport vositalaridan olinadigan soliq yagona mol-mulk solig'iga birlashtirildi.

Hozirgi vaqtda mol-mulk solig'ining huquqiy asosi bo'lib, O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, "Davlat soliq xizmati to'g'risida" gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari hamda boshqa soliq qonunchiligi bilan bog'liq bo'lgan me'yoriy hujjatlar hisoblanadi. O'zbekiston soliq tizimida yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i to'g'ri soliqlar tarkibiga kiradi va mohiyatiga ko'ra bu soliq asosiy fondlar shaklidagi resurslarga nisbatan belgilangan soliq hisoblanadi. Mazkur soliq bo'yicha tushumlar summasi to'liq mahalliy budjetlarga tushadi va u budjetning barqaror daromad manbalaridan biri hisoblanadi.

Mamlakat soliq tizimida mol-mulk solig'ini joriy qilishdan ko'zlangan maqsad *birinchidan*, korxonalar o'zlarining xo'jalik faoliyatini yuritishda ortiqcha va foydalanilmayotgan mol-mulkini sotishga qiziqishini uyg'otish bo'lsa, *ikkinchidan*, korxonalar balansidagi mol-mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantirishdan iborat. Chunki, korxonalarning ma'naviy va jismoniy tomondan eskirgan asosiy vositalarini yangi, ilg'or texnologiya-uskunalar bilan yangilashi ishlab chiqarilayotgan tovarlarning bahosini arzonlashtiradi va raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishga imkon beradi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning balansidagi barcha mulklardan soliq to'lashga majbur qilish uni ortiqcha bino, inshootlar, mashina va uskunalaridan qutilishiga undaydi. Bu esa, o'z navbatida, ishlab chiqarish vositalari bozorini shakllantirishga, mahsulot tannarxini pasaytirishga hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, mol-mulk solig'i daromad va mulk taqsimotidagi nomutanosiblikni bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi.

Ma'lumki har qanday soliq turida fiskallik xarakteri ko'rinib turadi. Bu o'rinda biz o'rganayotgan mol-mulk solig'i ham istisno emas. Quyidagi jadval ma'lumotlari asosida O'zbekiston Respublikasi byudjet daromadlari tarkibi va unda soliqlarning salmog'i to'g'risida ma'lumotni keltirib o'tamiz.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlarining 2011-2014 yillardagi dinamikasi¹

Ko'rsatkichlar	2011 yil		2012 yil		2013 yil		2014 yil (reja)	
	mln.so'm	jami nis-n, %da	mln.so'm	jami nis-n, %da	mln.so'm	jami nis-n, %da	mln.so'm	jami nis-n, %da
Davlat maqsadli jamg'armalar daromadlarisiz - jami	16178563,5	100	20614100,0	100	25104900,0	100	38160800,0	100

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорларига иловалар

To'g'ri soliqlar	4238732,8	26,2	5196400,0	25,2	6583100,0	26,2	7790400,0	25,8
Egri soliqlar	8656853,1	53,5	11187800,0	54,3	13039400,0	51,9	15618200,0	51,8
Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlari	2308908,7	14,3	2746400,0	13,3	3755500,0	15,0	4521400,0	15
Ustama foyda solig'i	142314,4	0,8	250000,0	1,2	294500,0	1,2	388400,0	1,0
Boshqa daromadlar	831754,5	5,1	1233500,0	6,0	1432400,0	5,7	1842400,0	4,8

Soliqdan tushumlarning absolyut va nisbiy ko'rsatkichlarda o'sishining asosiy sababi soliq to'lovchilar ixtiyorida mulkiy soliqlar bazasining o'sishi hamda jismoniy shaxslardan olinadigan mulk soliqlari stavkalarining oshirib borishi bilan izohlanadi.

2. Soliq to'lovchilar tarkibi, soliq ob'ekti va soliq stavkalari. soliqni to'lovchilar tarkibiga quyidagilar kiradi:

O'zbekiston Respublikasi hududida soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar — O'zbekiston Respublikasining rezidentlari;

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududida o'z mulkida ko'chmas mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar — O'zbekiston Respublikasining norezidentlaridir. Agar ko'chmas mulk mulkdorining joylashgan erini aniqlash imkoni bo'lmasa, bu mol-mulk qaysi shaxsning egaligida va (yoki) foydalanishida bo'lsa, shu shaxs soliq to'lovchi hisoblanadi.

Quyidagilar yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar bo'lmaydi:

- notijorat tashkilotlar. Notijorat tashkilotlar tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirgan taqdirda, amaldagi tartibga asosan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilardir;

- soliq solishning soddalashtirilgan tartibi nazarda tutilgan yuridik shaxslar.

Soliq kodeksiga ko'ra, quyidagi mol-mulk soliq solish ob'ekti hisoblanadi:

1) asosiy vositalar, shu jumladan moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalar;

2) tugallanmagan qurilish ob'ektlari. Tugallanmagan qurilish ob'ektlari jumlasiga muayyan qurilish ob'ektiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda, agar qurilishning normativ muddati belgilanmagan bo'lsa, qurilish boshlanganidan e'tiboran yigirma to'rt oy ichida qurilishi tugallanmagan ob'ektlar kiradi;

3) belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob-uskunalar. Belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob-uskunalar jumlasiga montaj qilinishi talab etiladigan hamda rekonstruktsiya va (yoki) modernizatsiya qilinayotgan ob'ektlarda loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan muddatlarga muvofiq kapital qo'yilmalar hisobiga ishga tushiriladigan asbob-uskunalar kiradi. Loyiha-smeta hujjatlarida asbob-uskunalarni ishga tushirish muddatlari bo'lmagan taqdirda, buyurtmachi sifatida ish ko'rayotgan yuridik shaxsning rahbari tomonidan tasdiqlangan muddatlar soliq solish

ob'ektini belgilash uchun qabul qilinadi, lekin bu muddatlar asbob-uskunalar montaj qilishga topshirilgan paytdan e'tiboran bir yildan ko'p bo'lmasligi kerak.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari uchun quyidagilar soliq solish ob'ektidir:

O'zbekiston Respublikasining norezidentlari buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq doimiy muassasa faoliyati bilan bog'liq qaysi asosiy vositalar bo'yicha hisob yuritayotgan bo'lsa, o'sha asosiy vositalar;

ushbu doimiy muassasa faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan, mazkur norezidentlarga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan ko'chmas mulk.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirmaydigan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari uchun O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan, ularga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan ko'chmas mulk soliq solish ob'ektidir. Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ O'zbekiston Respublikasining norezidenti tomonidan mulk qilib olingan (realizatsiya qilingan) ko'chmas mulk ob'ekti to'g'risidagi ma'lumotlarni ushbu ob'ektlar joylashgan erdagi davlat soliq xizmati organiga ro'yxatdan o'tkazilganidan keyin o'n kun ichida ma'lum qilishi shart.

Yuridik shaxslar mol-mulk solig'ining soliq solinadigan bazasi quyidagilardir:

- asosiy vositalar bo'yicha — asosiy vositalarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati. Asosiy vositalarning qoldiq qiymati ushbu mol-mulkning boshlang'ich (tiklanish) qiymati bilan soliq to'lovchining hisob siyosatida belgilangan usullardan foydalanilgan holda hisoblab chiqilgan amortizatsiya hajmi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

- normativ (belgilangan) muddatda tugallanmagan qurilish ob'ektlari va ishga tushirilmagan asbob-uskunalar bo'yicha — tugallanmagan qurilishning va o'rnatilmagan asbob-uskunalarining o'rtacha yillik qiymati.

Soliq solish ob'ektlarining o'rtacha yillik qoldiq qiymati (o'rtacha yillik qiymat) hisobot davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra soliq solish ob'ektlarining qoldiq qiymatlarini (o'rtacha yillik qiymatlarini) qo'shishdan olingan summaning o'n ikkidan bir qismi sifatida ortib boruvchi yakun bilan quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$\begin{array}{l} \text{O'rtacha yillik} \\ \text{qoldiq qiymati} \end{array} = \frac{31 \text{ yanvar} + 28 (29) \text{ fevral} + \dots + 30 \text{ noyabr} + 31 \text{ dekabr}}{12}$$

Bu borada korxonada tomonidan o'zining filiali balansiga berilgan mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymati quyidagi tartibda hisoblanadi:

4-jadval

**“Madad” korxonasida mol-mulk solig'ining
2014 yil olti oylik bazasi hisob-kitobi²**

Sana	“Madad” korxonasi	“Madad” korxonasining filiali	Jami
------	-------------------	-------------------------------	------

² Shayxontohur tuman DSI ma'lumotlari asosida

31.01.2014	10 350 000		
28.02.2014	14 540 000		
31.03.2014	20 200 000		
30.04.2014	18 530 000	6 250 000	
31.05.2014	16 860 000	5 100 000	
31.06.2014	16 000 000	4 000 000	

1) korxonaning 2014 yil 1-choragi uchun o'rtacha yillik qoldiq qiymati quyidagicha $(10350000+14540000+20200000):12= 3\,757\,500$ so'm;

2) Shu davr uchun mol-mulk solig'ining joriy to'lovlari $3\,757\,500 \times 4\% = 150\,300$ so'mni tashkil etadi.

Mol-mulk solig'i hisoblab chiqarilayotganida soliq solinadigan baza quyidagilarning o'rtacha yillik qoldiq qiymatiga kamaytiriladi:

- soliq to'lovchining balansida bo'lgan uy-joy-kommunal va ijtimoiy-madaniy soha ob'ektlarining;

- tabiatni muhofaza qilish, sanitariya-tozalash maqsadida va yong'inga qarshi xavfsizlik uchun foydalaniladigan ob'ektlarning;

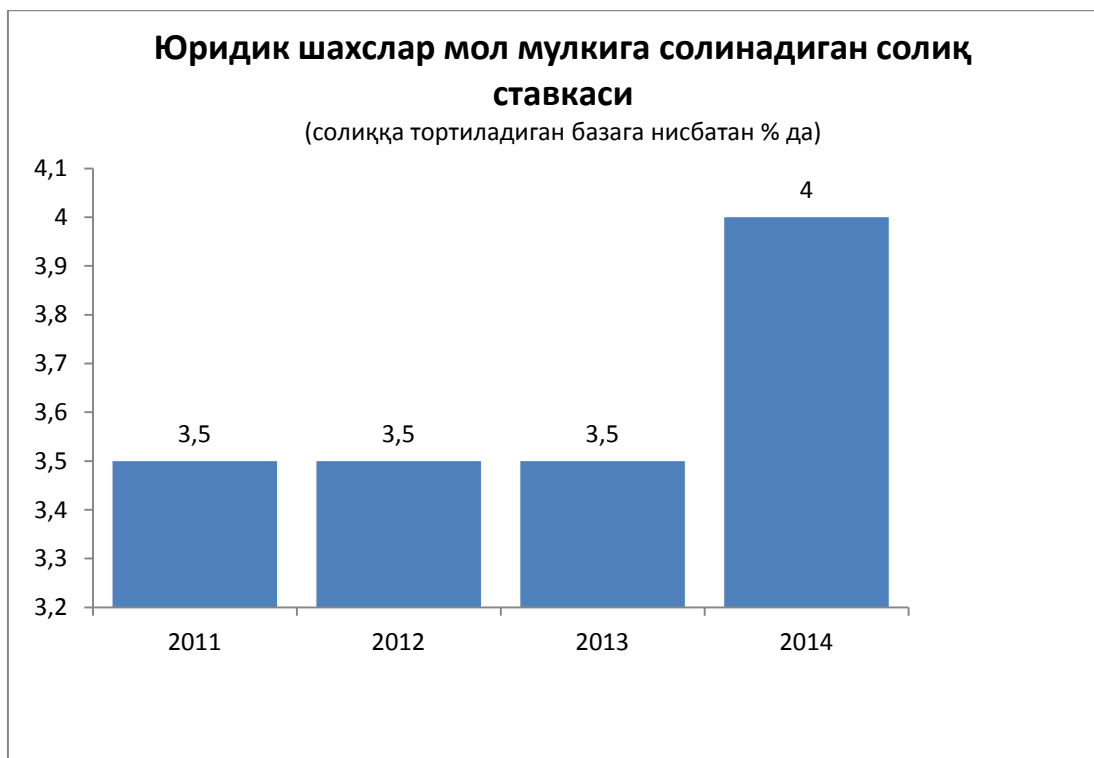
- umumiy foydalanishdagi temir yo'llar va avtomobil yo'llari, magistral truboprovodlar, aloqa va elektr uzatish liniyalarining, shuningdek ushbu ob'ektlarning ajralmas texnologik qismi bo'lgan inshootlarning;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra to'xtatib qo'yilgan asosiy ishlab chiqarish fondlarining;

- shahar yo'lovchilar transportining (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari), shahar atrofidagi yo'nalishlarda yo'lovchilar tashiydigan umumiy foydalanishdagi avtomobil transportining (taksi, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari);

- lizingga olingan mol-mulkning, lizing shartnomasining amal qilish muddatiga.

2011-2014 yillar davomida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilangan:

1-diagramma

Bundan tashqari, eksport qiluvchi korxonalar uchun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 10 oktyabrdagi PF-1871-son Farmoni bilan tasdiqlangan ro'yxatida keltirilgan xom ashyo mahsulotlaridan tashqari, o'zi ishlab chiqargan tovarlar, ishlar, xizmatlarining (ishlarni bajarish, xizmatlarni ko'rsatish joyidan qat'i nazar) erkin almashtiriladigan valyutadagi eksporti tashkil qiladigan ulush:

- umumiy realizatsiya hajmida 15 foizdan 30 foizgacha bo'lganda belgilangan stavka 30% ga pasaytiriladi;

- umumiy realizatsiya hajmida 30 foiz va undan yuqori bo'lganda belgilangan stavka 50% ga pasaytiriladi.

Belgilangan (me'yoriy) muddatlarda ishga tushirilmagan, tugallanmagan qurilish va uskunalar qiymatiga pasaytirilgan stavkalar qo'llanilmaydi. Me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskunalar uchun mol-mulk solig'i ikki baravar miqdorida to'lanadi.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 25 декабрдаги ПҚ-2099-сон қарори.

3. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'idan berilgan imtiyozlar, soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi tahlili.

Yuridik shaxslar mol-mulk solig'ini hisoblash va uni byudjetga to'lashda soliqqa tortiladigan bazani aniqlashda soliq ob'ektidan ushbu soliq turi bo'yicha soliq qonunchiligi bo'yicha taqdim qilingan imtiyozlar ayrilgan holda hisoblanadi. Shuning uchun dastlab, soliq qonunchiligida belgilangan imtiyozlar tizimini ko'rib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqdan quyidagilar ozod qilinadi:

1) sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya hamda ijtimoiy ta'minot, ta'lim, madaniyat va san'at tashkilotlari;

2) uy-joy-kommunal xo'jaligi va boshqa umumfuqaroviy ahamiyatga molik shahar xo'jaligi korxonalari. Uy-joy-kommunal va boshqa umumfuqaroviy ahamiyatga molik shahar xo'jaliklari jumlasiga uy-joy fondini bevosita boshqarish, saqlash hamda undan foydalanishni amalga oshiruvchi tashkilotlar, sanitariya tozalash va yig'ishtirish, obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish, shaharlar hamda shaharchalarni tashqi yoritish, vodoprovod suv olish inshootlaridan, taqsimlanadigan tarmoqlardan (tozalovchi inshootlari bilan) foydalanish va suvni taqsimlash, kanalizatsiya tarmoqlaridan foydalanish (tozalash inshootlari bilan), gaz taqsimlanadigan tarmoqlardan foydalanish hamda gazni taqsimlash, qozonxona, issiqlik taqsimlanadigan tarmoqlardan foydalanish va kommunal-maishiy ehtiyojlarga hamda aholiga issiqlikni taqsimlashni bevosita amalga oshiruvchi tashkilotlar, xizmat binolarining xo'jalik boshqarmalari, o't o'chirish komandalari, uy-joy-kommunal xo'jaligining xo'jalik boshqarmalari, uy-joy-kommunal xo'jaligi va shahar xo'jaligining umumfuqaroviy ahamiyatga molik boshqa korxonalari kiradi;

3) yangi tashkil etilgan korxonalar — davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan e'tiboran ikki yil mobaynida.

Mazkur imtiyoz qayta tashkil etilgan yuridik shaxslar negizida tashkil etilgan korxonalariga, shuningdek boshqa korxonalar hududida shu korxonalaridan ijaraga olingan asbob-uskunalardan foydalangan holda o'z faoliyatini amalga oshirayotgan yuridik shaxslarga nisbatan qo'llanilmaydi;

4) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik sub'ektlarini — yuridik shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ ixtiyoriy tugatish to'g'risida qabul qilingan qaror haqida xabardor qilingan kundan e'tiboran.

Ixtiyoriy tugatish qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda tugallanmagan yoki tugatish tartib-taomili to'xtatilgan va faoliyat qayta tiklangan taqdirda, ushbu imtiyoz qo'llanilmaydi hamda soliq summasi imtiyoz qo'llanilgan butun davr uchun to'liq miqdorda undiriladi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish amaldagi soliq Kodeksining 267-moddasi bo'yicha hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda soliq to'lovchi tomonidan amalga oshiriladi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga yilda bir marta, yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi.

Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlar to'laydilar.

Joriy to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 10 yanvarigacha, yangi tashkil qilinganlari esa davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay, soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga mo'ljallanayotgan soliq solinadigan bazadan (tegishli yil uchun mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymatidan (o'rtacha yillik qiymatidan) va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadilar.

Soliq Kodeksiga muvofiq hisoblab chiqarilgan joriy to'lovlar quyidagicha to'lanadi:

- mikrofirmalar va kichik korxonalar tomonidan — yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yillik summasining to'rt dan bir qismi miqdorida yilning har choragi uchinchi oyining 25-kunidan kechiktirmay;

- mikrofirmalar va kichik korxonalar jumlasiga kirmaydigan soliq to'lovchilar tomonidan — yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yillik summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay.

Soliq davri mobaynida mo'ljallanayotgan soliq solinadigan baza o'zgargan taqdirda soliq to'lovchi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi to'g'risida aniqlashtirilgan ma'lumotnoma taqdim etishga haqli. Bunda soliq davrining qolgan qismi uchun joriy to'lovlarga yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning o'zgarish summasiga teng ulushlarda tuzatish kiritiladi.

Soliq davrida to'lanishi lozim bo'lgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi joriy to'lovlar hisobga olingan holda, hisob-kitobni taqdim etish muddatidan kechiktirmay byudjetga o'tkaziladi.

Soliq davrida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlar summasi hisob-kitobga ko'ra byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq kamaytirilgan taqdirda, davlat soliq xizmati organi joriy to'lovlarni yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblagan holda qaytadan hisoblab chiqadi.

O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'yicha yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda davlat soliq xizmati organlari tomonidan quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidenti doimiy muassasaning soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga soliq solinadigan mavjud mol-mulk to'g'risidagi ma'lumotnomani hisobot yilidan keyingi yilning 25 yanvaridan kechiktirmay taqdim etishi shart. Taqdim etilgan ma'lumotnoma asosida davlat soliq xizmati organi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan

soliq summasi hisob-kitobini o'n kun ichida amalga oshiradi va to'lov xabarnomasini yozib beradi;

O'zbekiston Respublikasining ko'chmas mulkka ega bo'lgan norezidentlariga ko'chmas mulk joylashgan erdagi O'zbekiston Respublikasi davlat soliq xizmati organlari soliq to'lovchining yoki ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organning ma'lumotlari asosida to'lov xabarnomasini yozib beradi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan yilda bir marta, soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15 fevralidan kechiktirmay to'lanishi kerak.

4. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini qo'llashning amaliy muammolari va ularni hal etish yo'nalishlari. Ma'lumki, korxonalar ixtiyorida asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning qiymati qanchalik ko'p bo'lsa, ular tomonidan to'lanadigan mol-mulk solig'i ham shunga muvofiq ortib boradi. Soliq qonunchiligida soliq to'lovchilarga nisbatan anchagina salmoqli imtiyozlar tizimi amal qiladi. Lekin bunday turdagi soliq imtiyozlaridan faqatgina ayrim turdagi faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalariga foydalanishi mumkin. Shu munosabat bilan soliqqa tortishning optimallashtirish masalasi alohida ahamiyat kasb etib, soliqlarni rejalashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Soliqqa tortish masalasini optimallashtirish faqatgina istiqboldagi (strategik) vazifa bo'lib qolmay, balki ayrim turdagi operatsiyalarni amalga oshirilishida ham zarur.

Soliqlarni optimallashtirish deganda soliqdan qochishni tushunmaslik kerak. Chunki soliq to'lashdan qochish soliq majburiyatlarini noqonuniy yo'llar bilan kamaytirish bilan ifodalansa, soliqlarni optimallashtirish masalasi soliq majburiyatlarini korxonalar moliya xo'jalik faoliyatini strategik rejalashtirish orqali qonuniy kamaytirish bilan izohlanadi. Ayniqsa, hozirgi paytda butun dunyoda kuzatilayotgan iqtisodiy krizis sharoitida va moddiy resurslarning taqchilligi davrida soliqlarni rejalashtirilishi korxonalarini qiyin sharoitlarda ham yashovchanligini ta'minlaydi.

Ayniqsa, bugungi kunda soliq tizimida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan mol-mulk solig'ida ham amalga oshirilayotganligini ko'rish mumkin. Bu esa, ushbu soliq turini va uning byudjetga undirish mexanizmini takomillashtirishini ko'zda tutadi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan modernizatsiyalash jarayoni iqtisodiyotni eng ilg'or takomillashtirilgan loyihalar asosida zamonaviy qurilish konstruktsiyalari va materiallarini qo'llab muayyan tarmoqqa moslab qurilgan, ixtisoslashtirilgan, foydalanish muddatlari ancha uzaytirilgan ishlab chiqarish binolarining barpo etilishi va ularni eng so'nggi texnika va zamonaviy ilg'or texnologiya asosida qurollantirib ishga tushirish uchun imkoniyatlar yaratib bermoqda.

Asosiy fondlarning tarkibida faol qism, ya'ni mashina va apparatlarning ulushi qancha baland bo'lsa, asosiy fondlar qiymatining bir birligidan olinadigan mahsulot miqdori (fondodda) shuncha ko'p bo'ladi.

Ma'lumki, asosiy fondlarning passiv qismiga kiruvchi bino va inshootlar barpo etilgach, ishlab chiqarishga juda uzoq muddat (hattoki 50-80 yillargacha) xizmat qilib qo'shimcha investitsiyalar sarflanishi talab etilmaydi.

Shu bilan birga fan-texnika taraqqiyoti sur'atlarining tobora jadallashib borishi natijasida asosiy fondlar faol qismining amortizatsiya muddatlari qisqarib bormoqda. Bu esa, o'z navbatida, ularning yangilanish sur'atlari o'sishi va oqibatda qayta qurollantirishga sarflanadigan investitsiyalar miqyosining keskin ko'paytirib borish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Bu talab albatta, soliqlarni ko'paytirishga olib kelmaydi.

Yuqoridagi ikkita o'zaro talablar sharoitida maqsadga muvofiq optimal variantni taklif qilish nihoyatda dolzarb muammodir. Shuning uchun, yuridik shaxslar to'laydigan mol-mulk solig'ining stavkasini belgilash chog'ida mulkning faol qismi (mashina va jihozlar)dan foydalanish samaradorligini oshirish va ularning yangilanishini jadallashtirish imkonini beruvchi stavkalar belgilanishiga erishish zarur.

Bu holda mol-mulkdan foydalanish samaradorligi oshadi va soliq turining byudjetga tushishini keskin ko'paytirishga erishilishi mumkin.

Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti hukmronlik qilayotgan dunyoning barcha mamlakatlaridagi kabi O'zbekistonda xam jamiyat a'zolari bo'lgan fuqarolarning "boylar" va "kambag'allar"ga bo'linishiga olib kelmoqda. Bunga huquqiy asos sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'kidlab o'tilgan: "Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli" hamda "Bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi".

Ma'lumki, mol-mulkdan soliq olish mexanizmining samarali ishlashi ko'p jihatdan bu soliq turini amal qilishini ta'minlab turuvchi soliq qonunchiligining va tegishli me'yoriy hujjatlarning barqarorligiga bevosita bog'liqdir. Mazkur masalani o'rganish natijasiga ko'ra, bu soliq ilk bor qo'llanila boshlagandan to hozirgacha o'ndan otiq turli o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritilgan. Bu, soliq solishda muqimlikning mavjud emasligi bilan ifodalanib, bu narsani oldini olish vaqti keldi.

Mol-mulk solig'ini hisoblash ob'ekti bo'lib hisoblanadigan qoldiq qiymatni soliqqa tortish natijasida vujudga kelishi mumkin bo'lgan byudjet yo'qotishlarini bartaraf qilish maqsadida balans aktivining mulk deb inkor etib bo'lmaydigan tegishli schetlaridagi qoldiqlarini ham soliqqa tortish hisobiga kiritish lozim. Bular xo'jalik yurituvchi sub'ektlar manfaatlariga to'liq mos tushishiga quyidagilar orqali to'liq erishish mumkin bo'ladi:

- korxonalarining aylanma mablag'larini vaqtincha to'xtatib qo'yadigan ortiqcha hajmdagi moddiy zahiralarni qiskartirish;

- tayyor maxsulotlarning oldi-sotdi (jo'natish) jarayonlarini jadallashtirish va rivojlantirish;

- ishlab chiqarish texnologik tsikllari vaqtini qisqartirish va tugallanmagan ishlab chiqarish hajmini kamaytirish;

- ishlab chiqarish zahiralarning optimal miqdorini belgilash;

Shuningdek, mazkur soliq bo'yicha soliq elementining tahlili shuni ko'rsatadiki, amalda korxonalar mol-mulk solig'i bo'yicha berilgan imtiyozlarning

me'yoriy hujjatlardagi holati bo'yicha hamda ularning ba'zi qismlari bir-birini takrorlashi hamda samarasiz va amaliyotda kam qo'llaniladigan imtiyozlar ham mavjud. Soliq qonunchiligiga asosan korxonalar mol-mulk solig'i bo'yicha berilgan imtiyozlar ikki xil ko'rinishda:

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning mol-mulkini soliqqa tortishdan to'liq ozod etish;

- soliqqa tortish maqsadida korxonaning mol-mulkiga qarab, ya'ni korxonaning mol-mulkining qiymati balans (normativ) qiymatga kamaytirilishidan iborat.

Korxonalarga imtiyoz berishda investitsiya manbasiga ko'ra, u mahalliy korxonami yoki chet el investitsiyasi ishtirokidagi korxonaning ekanligidan qat'i nazar, iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari yo'naltirilgan u yoki bu halq xo'jaligi tarmoqlarini rag'batlantirishga qaratilganligiga qarab berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Soliq qonunchiligiga asosan hozirda mol-mulk solig'i to'lovchilarning aksariyati bir xil darajadagi soliq stavkasi bo'yicha soliqqa tortilmoqda. Bu narsa esa, soliq to'lovchilarga nisbatan bir xil yondashilayotganligidan dalolat beradi. Soliq to'lovchilarga nisbatan bir xil talab kuyilishi, o'z navbatida, ularning barchasi bir xil sharoitga ega bo'lgan taqdirda o'z ma'nosiga egadir. Shuning uchun, mol-mulkdan olinadigan soliq stavkasini soliq to'lovchilar mol-mulkini qayta baholash natijalari va samaradorlik darajasini hisobga olgan holda belgilash maqsadga muvofiqdir. Chunki, qayta baholash va samaralilik ko'rsatkichlarining darajasiga qarab belgilanadigan soliq stavkasi, qayta baholashdan keyingi yillarda amaldagi soliq stavkasiga nisbatan pastroq o'rnatilmog'i kerak va bu stavka davriy qayta baholashni inobatga olgan holda o'zgarish harakteriga ega bo'lishi lozim. To'g'ri, mol-mulkdan olinadigan soliq stavkasini o'rnatishga bunday yondashish soliqqa tortish bilan bog'liq bo'lgan jarayonni bir oz murakkablashtiradi.

Iqtisodiy asoslangan shart-sharoitlarni tashkil etish maqsadida takror ishlab chiqarish orqali pul mablag'lari resurslarni shakllantirishda korxonalarda asosiy ishlab chiqarish fondlarini davriy inflyatsiya yuqori suratlarni hisobga olgan holda asosiy ishlab chiqarish fondlarini qayta baholash amalga oshiriladi. Bu xo'jalik faoliyatini yurituvchi barcha korxonalar va tashkilotlarga, mulkchiligidan va faoliyat turidan qat'i nazar ularga tegishli hisoblanadi. qayta baholashga korxonaning asosiy fondlari hisoblanadigan, binolar, inshootlar, o'zuvchi moslamalar, transport vositalari, mashinalar, asbob-uskunalar va boshqa turdagi asosiy vositalar eskirish darajasidan qat'i nazar tegishli bo'lib hisoblanadi. Asosiy fondlarni qayta baholashda dastlabki ma'lumotlar ko'zda tutilib, ularning to'liq balans qiymatini aniqlashda, asosiy fondlarining qiymatini qayta baholash (hisoblash)da indekslaridan foydalaniladi. Asosiy fondlar tiklash qiymati bo'yicha qayta baholanib, balans qiymatini tegishli koeffitsientlarga ko'paytirish orqali aniqlanadi.

Mazkur ishda taklif etilgan birinchi galdagi chora-tadbirlar bo'lib, soliqqa tortiladigan baza sifatida xizmat qiladigan korxonalar mol-mulkini qoldiq qiymatini aniqlash, qayta baholashdan keyin imkon qadar soliq stavkasini pasaytirish, amal qilayotgan imtiyozlarni qisqartirish hamda jismoniy va yuridik shaxslarning mol-mulkini soliqqa tortishni birin-ketin yaqinlashtirish hisoblanadi. Shuningdek soliqqa tortiladigan ob'ektni kelajakda takomillashtirish maqsadida

unga ishlab chiqarish zahiralari kiritish hisobidan kengaytirish birinchi galda amalga oshirilishi lozim bo'lgan asosiy tadbirlardan hisoblanadi.

Bizning nazarimizda soliqqa tortish bazasi bir xil bo'lgan soliqlarni birlashtirilishi albatta yaxshi natija berishi ma'lum. Jumladan, soliqqa tortiladigan baza o'z ichiga er uchastkalarini (shartli bahoni ishlab chiqish) va asosiy fondlar hamda nomoddiy aktivlarning qiymatini olib, bir xil soliqqa tortish bazasini tashkil qilmoqda. Shuning uchun er va mol-mulk soliqlarini ob'ektini birlashtirib, kuchmas mulkga nisbatan yagona soliq tizimini o'rnatish maqsadga muvofiqdir.

Mol-mulk solig'i bo'yicha amalda mavjud bo'lgan imtiyozlarni qisqartirish, ya'ni soliq imtiyozini olish bo'yicha alohida mezonlar ishlab chiqqan holda mol-mulk egalari o'rtasida tenglikni amalga oshirish mumkin. Ma'lum darajada soliq to'lovchilarni soliqdan ozod qilish, erkin pul mablag'laridan samarali foydalanish uchun investitsiya resurslarini sotib olishga imkon beradigan yo'nalishlarga safabar qilish lozimdir. Shunday qilib moliyaviy aktivlarga safabar qilingan u yoki bu korxonalarining mablag'lari imtiyozli tartiblar o'rnatilishi orqali davlat uchun qulay bo'lgan yo'nalishda kapitalni tarmoqlarga to'g'ri va teng quyilish olib keladi. Kelgusida moliya bozorini, jumladan ko'chmas mulk bozorini rivojlantirish chorasi sifatida, mulkdorlar tassarufidagi mulk hajmini amaldagi tabaqalashuvi (differentsiyatsiyasi)ni ushbu mulklarni soliqlar orqali boshqarilish ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: - T.: "O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012 y. -40 B.
2. O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni. 1997 yil, 29 avgust.
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi: Rasmiy nashr -O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi - T.: "Adolat", 2012 y. -590 B.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. //Darslik. –T.: "Sharq". 2009. -526 b.
6. <http://www.prezident.uz>-O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy sayti.
7. <http://www.gov.uz>-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi rasmiy sayti.
8. <http://www.soliq.uz>-O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi rasmiy sayti.
9. <http://www.mf.uz>-O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti.
10. <http://www.nalog.ru>-Rossiya Federatsiyasi Federal soliq xizmati rasmiy sayti.